

ПОБУТОВА ЛЕКСИКА УКРАЇНЦІВ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ У ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ КОНТИНУУМІ

Діана ІГНАТЕНКО, магістр, викладач, Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо
аспірант, ОНУ ім. І. І. Мечникова

Rezumat: *Articolul oferă o imagine a funcționării dialectelor ucrainene în partea de nord a Republicii Moldova, inclusiv de grup tematic de complex de locuințe și ustensile de uz casnic, față de limba ucraineană modernă și de continuum dialectal ucrainean. Sunt investigate relațiile între lexemele conținutului de vocabular studiat adecvat la alte dialecte ucrainene de la distanță; sunt identificate factorii de formare și modificare în compoziția de vocabular și semantica lui în dialectele în ceea ce privește diaspora.*

Cuvinte-cheie: *dialectologia ucraineană, continuum dialectal, nord de Republica Moldova.*

Переселенські українські говірки існують чи не на всіх континентах. Але найпопулярніші вони у сусідніх державах – Молдові, Румунії, Білорусі, Росії, Польщі, Словаччині. Історичні, соціальні, політичні, економічні умови спричинили до виникнення більших чи менших українських поселень у різних регіонах цих країн [Гопштер 2012, 172]. Проте на сьогодні колоніальні масиви української мови ще не достатньо вивчені, хоч відомі окремі розвідки у цій царині. Так, історичні умови виникнення еміграційних поселень українців та лінгвістичну характеристику їх мовлення у різних регіонах Російської Федерації досліджували Л.Москаленко, В. Синельникова, С. Гопштер; на території Боснії, Герцеговини, Хорватії, Югославії, Словаччини, Угорщини – Л.Белей, О. Горбач, Й.Дзєндзелівський, Т.Токар, З. Ганудель, Л. Ур; у Бразилії – І. Сушинська та ін.

Незважаючи на безперечну цінність цих та інших наукових робіт, слід констатувати, що дослідження колоніальних говірок української мови не є системним і всебічним. На жаль, на сьогоднішній день у Молдові не запроваджено системного вивчення українських говірок, проте українство Молдови досліджували В.С. Зеленчук, Р. Я. Удлер, В.П. Степанов, В.Г. Кожухар, К.С. Кожухар, В.Д. Панько, О.А. Романчук, І.В. Гороф"янок, О.М. Харчишин, Н.А. Пастух.

Питання походження етнічних українців на території сучасної Молдови, або Бессарабії, стало об'єктом наукових, здебільшого історичних та етнографічно-географічних досліджень науковців ХІХ ст. – М.І. Надєждіна, О.С. Афанасьєва-Чужбинського, О.І. Зашука, П.П. Чубинського, Г.І. Купчанка, О.О.Кочубинського; ХХ ст. – П.А. Крушевана, П.А. Несторовського, В.Н. Бутовича, Л.С. Берга, Іона Ністора, М.В. Сергіївського, Л.Л. Польового, В.С. Зеленчука, К.Ф. Поповича; ХХІ ст. – В.П. Степанова, В.Г. Кушніра, В.Г. Кожухаря, О.А. Романчука та ін.

Діалектологічний аспект українсько-румунських мовних контактів розглядається у наукових працях "янських дослідників І. Верхратського, Й.О. Дзєндзелівського, Ф.Т. Жилка, С.П. Бєвзенка, С.В. Семчинського, В.П. Дроздовського, М.Й. Онишкевича, К.Ф. Германа, О.С. Мельничука, П.Ю. Гриценка, К.С. Кожухар, Л. Ткач, Н.М. Головач, К. Чорней, О.Горбача, Н.В. Гуїванюк, Г.В. Кьорян, В.О.Колесника, О. Дакі, О.А. Романчука; румунських вчених Р.Я. Удлера, В.С. Сорбале, М.Г. Корлетяну, І. Петруца, В.К. Павла, В. Статі, А. Росетті, Е. Врабіє, І. Робчука, М. Павлюка та ін.

Українці мешкають на всій території Республіки Молдова – компактно на півночі і сході, дисперсно в центрі і на півдні, тому українська мова тут лунає постійно, проте спостерігається неабияка строкатість українських говірок [Кожухар 2008, с. 91]. Місцями компактного проживання українців вважаються села північних районів Молдови – Окницького, Бельцького, Глоденського, Бричанського, Єдинецького, Фалештського тощо.

К. С. Кожухар зазначає, що українські говірки, які побутують на теренах нашої країни, за своїми фонетичними, морфологічними, лексичними та синтаксичними особливостями належать до двох наріч української мови: південно-західного і південно-східного. В українських говірках півночі Молдови наявні риси карпатських, наддністрянських, волинських, подільських говорів [Кожухар 2008, с. 91]. Отже, на території Республіки Молдова спостерігається неабияка строкатість українських говірок. Причини цього явища зумовлені історичними, етнодемографічними та лінгвістичними чинниками, а саме: часом і особливостями розселення української людності на теренах сучасної Республіки Молдова, її проживання в іноетнічному середовищі, а відтак і функціонування українських гові-

рок упродовж тривалого часу в іншомовному оточенні. Зрозуміло, що прибулі з різних територій українці послуговувалися говірками, поширеними в тій чи іншій місцевості. [Кожухар К. 2008, с. 92].

Найбільшого варіювання та впливу в українських говірках півночі Молдови зазнала побутова лексика щоденного використання, яка не тільки майже не вивчена, але й практично не зібрана. Ці чинники зумовлюють доцільність та актуальність теми нашого дослідження.

Метою нашого дослідження є опис українських говірок півночі Молдови на матеріалі побутової лексики, зокрема тематичних груп лексики житлового комплексу та хатнього начиння, на тлі сучасної української літературної мови та загальноукраїнського діалектного континууму. Наші **завдання**: 1) виявити склад, структурну організацію тематичної групи побутової лексики; 2) дослідити відношення лексем цієї тематичної групи досліджуваних говірок до відповідної лексики інших віддалених українських діалектів; 3) виявити чинники й закономірності формування і зміни складу лексики та її семантики в говірках пізньої формації в умовах діаспори. **Джерельною базою** дослідження послужили власні записи живого мовлення, здійснені у північних районах Молдови: Бельцькому, Глоденському, Ришканському, Синжерейському, Фалештському, Окницькому, Бричанському; а також лексикографічні джерела української літературної мови, дані діалектних словників, атласів тощо.

Дослідження ТГЛ житлового комплексу та хатнього начиння в українських говірках півночі Молдови дало змогу визначити основні ознаки окресленого мовного ареалу, серед яких:

1. Наявність значної кількості архаїчної лексики, найменувань праслов" янського походження, що доводить давність функціонування українських говорів на досліджуваній території, а також традиційність занять українців і у Молдові. Найбільшу кількість лексем праслов" янського походження зафіксовано у складі ЛСГ «Ткацька лексика», до якої входять назви ткацьких пристроїв та їх частин, дій та процесів ткацтва, матеріалу для ткання, найменування тканих виробів тощо. Наприклад, сема «ткацький станок» представлена лексе-мою /*кросна*, що є праслов" янського походження та наявна майже в усіх слов" янських мо-вах із значенням «ручний ткацький верстат» [ЕСУМ III, с. 105]; праслов" янізм *веретено* у досліджуваних говірках реалізує сему «ручне знаряддя для прядіння»; семему «деталь ткацького верстата, що нагадує гребінь у рамі» презентує номен *бердо* праслов" янського походження, що сягає коріннями давньоіндійської платформи, входить до складу сучасної української літературної мови [СУМ I, с. 158]; а також *пр'ажса*, *пр'адиво* [ЕСУМ IV, с. 620], *полот'но* [ЕСУМ IV, с. 502], *шерст'* [ЕСУМ VI, с. 409], *ку'дел'а* [ЕСУМ III, с. 123], *нит'ки* [ЕСУМ IV, с. 91], *р'адно* [ЕСУМ V, с. 154]; індоєвропейської платформи сягають номени *воўна* [ЕСУМ I, с. 412], *шмат':а* [ЕСУМ VI, с. 445].

ЛСГ «Меблі», до складу якої входять найменування різноманітних предметів меблів для снування, сидіння, зберігання одягу тощо, що утворюють традиційний предмет інтер" еру в українській оселі, також у переважній кількості містить споконвічну українську лексику, наприклад: *скриня* – номен праслов" янського походження, відомий у більшості слов" янських мов [ЕСУМ V, с. 286; ССМ II, с. 350]; *лавка* – праслов" янізм (псл. *lava*) з давньоіндійськими коріннями (дінд. *lunati*), відомий у більшості слов" янських мов [ЕСУМ III, 176]; *ослін* – походить з праслов" янської мови (від псл. *oslonъ*) [ЕСУМ IV, 223]; *стілець*, *стільчик* – походять від *стіл*, що є праслов" янізмом (псл. *stolъ*), наявним у більшості слов" янських мов [ЕСУМ V, с. 419]; *полки* – вживана у формі множини лексема *полка*, що має праслов" янське коріння від слова *полиця*, пов" язаного з *роль* «основа, підлога, полиця» [ЕСУМ IV, с. 489] та ін.

2. Функціонування лексики, що входить до складу та є нормою української літературної мови (іноді з фонетичними видозмінами), що зв" язує українців діаспори з метрополією, серед якої у ТГЛ «Меблі» – *стіл* (усі обстежені села; СУМ IX, с. 712), *ослін* (Д., П., Стурз., У., Цамб.; СУМ V, с. 771), *мисник* (Д., Наг., Н.Ф., П., Пом., Поп., Сув.; СУМ IV, с. 719), *колиска* (усі обстежені села; СУМ IV, с. 222); у ТГЛ «Хатнє начиння» – *одіяло* (усі обстежені села; СУМ V, с. 631), *покривало* (Григ., Д., Н.Ф., Стурз., Ябл.; СУМ VII, с. 44), *подошка* (усі обстежені села; СУМ VI, с. 763), *рушник* (усі обстежені села; СУМ VIII, с. 919), *скатерка* (усі обстежені села; СУМ IX, с. 256), *ряднина* (Пом., Поп., Сув., Стурз.; СУМ VIII, с. 923), *пілка* (Д., П., У.; СУМ VI, с. 534), *веретка* (усі обстежені села; СУМ I, с. 329), *корито* (Д., Григ., Нат., Єг., Пом., Поп., Сув.; СУМ IV, с. 291), *відро* (усі обстежені

села; СУМ I, с. 631), *налавник* [СУМ V, с. 114], *половик* [СУМ VII, с. 87], *фіранка* [СУМ X, с. 601], *штора* [СУМ XI, с. 542], *наволочка* [СУМ V, с. 39]; тощо. Переважна частина зазначених лексем здебільшого вживана інформантами старшого покоління та, поступово архаїзуючись, не становить питомої лексики.

3. Поширення в досліджуваних говірках лексем, що мають відповідники у загальноукраїнському діалектному континуумі, серед яких значна частина назв є інтердіалектними, наприклад: *близ'н'ата* «два глиняні горщики з'єднані ручкою» [ГГ, с. 22; НРС, с. 54; СБГ, с. 33; СЗГ I, с. 22; СЛГ, с. 29; СПГ, с. 29], *верета* «домотканий килим з грубої вовни» [ГГ, с. 34; НРС, с. 69; ОСБГ, с. 90; СБГ, с. 49; СЗГ I, с. 49; СЛГ, с. 92; СПГ, с. 92; СУГО, с. 36], *гладущик* «гличик для молока» [ГГ, с. 46; НРС, с. 92; СБГ, с. 71; СЗГ I, с. 91; СПГ, с. 55; СУГО, с. 53], *дзестри* «посаг, придане» [ГГ, с. 59; СБГ, с. 93; СУГО, с. 67], *драпак* «стертий віник» [ГГ, с. 63; НРС, с. 111; СБГ, с. 102; СЗГ I, с. 141; СЛГ, с. 92; СПГ, с. 92; СУГО, с. 71], *кросна* «ткацький верстат» [ГГ, с. 105; СБГ, с. 235; СЗГ I, с. 256; СПГ, с. 107], *налавник* «домотканий килим, яким застеляють лавку, скриню» [СБГ, с. 334; СЗГ I, с. 334; СУГО, с. 133], *нател'н'а* «сковорода» [ГГ, с. 145; НРС, с. 195; СБГ, с. 391; СЗГ II, с. 32; СУГО, с. 147] тощо.

Також встановлено надійні паралелі з буковинськими, подільськими, поліськими, наддністрянськими говірками: *бан'ак* «великий чавун» [СБГ, с. 24], *зестра* «придане» [СБГ, с. 163], *затула* «заслінка отвору печі» [СБГ, с. 145], *кадрел'а* «вид клітчастої ковдри» [СБГ, с. 182], *казан* «бляшане відро» [СБГ, с. 182], *кана* «посудина для пиття води» [СБГ, с. 185], *кочало* «кільця для загуляння отвору металевої дошки в кухонній плиті» [СБГ, с. 229], *кухл'а* «кухоль, чашка» [СБГ, с. 245], *мелиштетка* «копистка для вимішування мамалиги» [СБГ, с. 285], *цебрині* «цямрина» [СБГ, с. 620], *скорця* [СБГ, с. 497], *полог* [СБГ, с. 443], *фіранка* [СБГ, с. 591], *шервет* [СБГ, с. 661], *утиравник* [СБГ, с. 573], *пірник* [СБГ, с. 424], *пішивка* [СБГ, с. 426]; з українськими говірками Одещини, зокрема південноподільськими та західностеповими – *гав'нос* «посуд з глини для води» [СУГО, с. 60], *деко* «бляшаний лист для випікання» [СУГО, с. 67], *звой* «сувій» [СУГО, с. 85], *кадрел* [СУГО, с. 89], *кана* [СУГО, с. 91], *куфл'а* [СУГО, с. 113], *дохан'а* «велика миска» [СУГО, с. 120], *п'ішивка* «напірник на подушку» [СУГО, с. 155], *полог* «килим» [СУГО, с. 159], *скорця* «святкове рядно» [СУГО, с. 180], *товкач* «макогін» [СУГО, с. 191], *утирал'ник* «рушник» [СУГО, с. 197]; з гуцульськими говірками – *бердо* «частина ткацького верстата» [ГГ, с. 23], *горнец* «горщик» [ГГ, с. 48], *кочело* [ГГ, с. 103], *тандж'ір* «неглибока тарілка» [ГГ, с. 181], *товкач* [ГГ, с. 186], *утирал'ник* [ГГ, с. 194], *шуфл'ада* «шухляда» [ГГ, с. 222]; з західнополіськими говірками – *дечко* [СЗГ I, с. 127], *д'їжка* [СЗГ I, с. 135], *кудел'а* «прядиво» [СЗГ I, с. 264], *дохан'ка* [СЗГ I, с. 292], *нап'ірник* [СЗГ I, с. 337], *полоник* [СЗГ II, с. 67], *полумисок* [СЗГ II, с. 68], *ронделик* «черпак» [СЗГ II, с. 126], *сковорода* [СЗГ II, с. 151], *стонка* «склянка на 100 г» [СЗГ II, с. 176].

Вірогідно, широке поширення зазначених говірок на півночі Молдови пояснюється хвилею переселень на початку ХХ століття з Буковини, тривалими економічними відносинами, територіальною близькістю. Це зафіксовано у зібраних діалектологічних текстах: *ко'лис' мої ро'д'ім'ел'і то 'жили у бурде'їов'і/ ко'ли при'їхали 'в'ідти/ з го'ри/ з 'Шербице' су'ди на сво'боду* (Н.Ф., від Баланка В.К. 1929 р.н.); *бат'ко часто ходив у Западну* (Сад., від Пироган М. Я., 1935 р. н.); *я ходила у Западну, у Л'вов, з тр'апками* (Цамб., від Биковської М. Г. 1925 р. н.).

4. Вживання найменувань східнороманського та російськомовного походження, наприклад східнороманського походження є лексеми *када* (рум. *cadă*) «бочка для вина», *кана* (Н.Ф.) (рум. *cană*) «металева або череп'яна посудина, переважно з ручкою, для пиття води», *страт'їна* (Окт., Цамб.) (рум. *strachină*) «велика тарілка, в якій подають їжу на стіл; блюдо», *гав'нос* (усі обстежені села) (рум. *gavanos*) «вид горщика», *дзестра*, *дзестр'ї*, *зестр'ї*, (усі обстежені села) (рум. *zestre*) «посаг, придане»; запозиченнями з російської мови або через її посередництво є численна кількість лексем, серед яких *занав'ески* (Д., Наг., Сад.,) (рос. *занавески*) «шматок тканини або тюлю, яким завішують вікно, двері», *простин'* (Д., Стурз.) (рос. *простынь*) «простирано», *полот'єнце* (усі обстежені села) (рос. *полотенце*) «рушник», *кл'єйонка* (Григ., Стурз., У., Ябл.) (рос. *клеенка*) «водонепроникнена тканина, клейонка», *сун'дук* (Григ., Пом., Поп., Сув.) (рос.

сундук) «скриня», **стул** (Пом., Пом., Сув.) (рос. *стул*) «стілець»; **ча¹си** (усі обстежені села) (рос. *часы*) «годинник», **р¹шотка** (усі обстежені села) (рос. *решетка*) «грати», **гор¹шок** (усі обстежені села) (рос. *горшок*) «горщик», **в¹шалка** (усі обстежені села) (рос. *вешалка*) «вішалка» тощо. Поширення лексем східнороманського походження властиво для гуцульських, буковинських, подільських говірок української мови, які функціонують на території Буковини, Закарпаття, Одещини.

У досліджуваному лінгвістичному ареалі активно функціонують українські говірки, диференційовані територіально та між різними віковими групами населення. Зібрана й проаналізована побутова лексика, зокрема найменування житлового комплексу, господарських приміщень, меблів та хатнього начиння, засвідчила активні лінгвальні процеси на представленій поліетнічній території, зумовлені міжкультурними, міжмовними та міждіалектними контактами, а також визначила строкатість діалектного ареалу. Прочитання досліджуваної лексики у загальноукраїнському контексті показало, що більшість діалектоносіїв українських говірок півночі Молдови – вихідці з території поширення буковинських та гуцульських говірок, значна частина інформаторів – західнополіських, подільських, наддністрянських говірок, що належать континууму найархаїчніших говорів південно-західного та північного діалектів української мови.

Література

1. Гопштер Є.А. Адстратні явища у говірках етнічних українців Поволжя // Лінгвістичні студії. Вип. 24. Донецьк, 2012.
2. Кожухар К.С. Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи) / Українці Молдови. Історія і сучасність. Кишинів, 2008.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / за ред. Я. Закревської. – Л., 1997. – 232 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: в 7 томах. – К.: Наук. думка, 1982 – 2012; **НРС** – Шило Г.Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г.Ф. Шило. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.; **ОСБГ** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2; **СБГ** – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.; **СЗГ** – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: в 2 т. / Г.Л. Аркушин. – Т. 1-2. – Луцьк: Вежа, 2000; **СЛГ** – Пиртей П.С. Словник лемківської говірки: матеріали до словника / П.С. Пиртей. – Legnica-Wroclaw: 2001. – 461 с.; **СПГ** – Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1972. – 260 с.; **ССМ** – Словник староукраїнської мови: у 2 т. – К.: Наук. думка, 1977; **СУГО** – Словник українських говорів Одещини / За ред. О.І. Бондаря. – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011. – 222 с.; **СУМ** – Словник української мови: в 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Список скорочених назв обстежених населених пунктів

Берл. – с. Берлінці Бричанського р-ну, Біл. – с. Білявинці Бричанського р-ну, Богд. – с. Богданешти Бричанського р-ну, Григ. – с. Григорівка Синжерейського р-ну, Д. – с. Дану Глоденського р-ну, Єг. – с. Єгорівка Фалештського р-ну, Наг. – с. Нагоряни Ришканського р-ну, Нат. – с. Наталіївка Фалештського р-ну, Н.Ф. – с. Нові Фундури Глоденського р-ну, Окт. – с. Октябрське Синжерейського р-ну, П. – с. Пояна Єдинецького р-ну, Пом. – с. Помпа Фалештського р-ну, Поп. – с. Попівка Фалештського р-ну, Рек. – с. Рекерія Ришканського р-ну, Сад. – с. Садове Бельцького р-ну, Св. – с. Свердія Ришканського р-ну, Стурз. – с. Стурзівка Глоденського р-ну, Сув. – с. Суворівка Фалештського р-ну, Т. – с. Тецкани Бричанського р-ну, У. – с. Унгри Окницького р-ну, Цамб. – с. Цамбула Синжерейського р-ну, Ябл. – с. Яблони Глоденського р-ну.